

EZ-AZ A DIGITÁLIS TÁRSADALOMBAN

Tárgyak

Egy normál jövedelmű embernek kb. harmincezer tárgya van – karórától, kávéfőzőn át WC-pucolóig. A szám szinte hihetetlen, ám ha kihúzza, az ember az alsó fiókot elámul mi minden került oda az évek során – a tárgyhalmoz formálisan az „enyém”, valójában csak elfekvő kacat. De e tárgyak kisebbik hányadával állandó kapcsolatban vagyunk, ez a használat, de benne van a gondozás, javítás, a vele való dicsekvés, stb. Egy idő után túl sok lesz belőlük, aki könyveket gyűjt, egy idő után már tudja, hogy a polcokon elfogy a hely, így aztán még az ágy alatt is albumok lapulnak. Ionesco a *Székek* c. (1952) darabjában írta meg először, hogyan szorítják ki a tárgyak az embert saját életteréből, mikor rászabadul a dolgok egyre növekvő tömege. A digi-kultúra erre rátesz egy lapáttal.

A digitális eszközök tovább mennek: kisajátítják az embert, élete jelentős hányadát lefoglalják, és olykor bosszút is állnak. Fel akarod hívni a kedvesed, hogy a vonat késik, de várjon meg – csakhogya a telefon akkumulátora épp ekkor merül le. Jól kiválasztja, mikor/hogyan álljon bosszút.

A digi-tárgyak függőséget okoznak. Elmegyek hazulról mobilom nélkül, egy idő után úgy érzem magam, mint aki meztelen, semmit nem tudok elintézni, minden benne van kütyüben. A függőség: a kütyük tucattja követeli, hogy zsebembe, fiókomba, asztalomra kerüljön. Követelőznek, mert valahogy nem megy a munka nélkülük. A másik oldalról nézve ez marketing trükk, hogy rövid időre jó érzést keltsen, ha megveszem őket. Aztán persze, kisül, hogy meg lehet élni nélkülük is, a kütyü megy a fiók alá.

A dolgok ideje

Nagyapám korában a zsebóra szimbolikus, mondhatni, kortalan tárgy volt. Apa adta fiának, mikor húszéves lett, fia adta tovább utódjának: a zsebóra „ideje” szinte végtelen volt. Mert a továbbadás *kultusza* tartotta fenn. Az óra ma is fontos viselet, de divatjai vannak, volt már piros színű digi-kijelző, majd fekete-fehérben ugyanez, és volt/van olyan is, ahol évszám és Hold-fázismutató is szerepelt. Ezek a divat-diktálta alakzatok letűntek, az óra

„saját ideje” minimálisra rövidült, besorolt a többi, divat-vezérelte tárgyak közé. Kivéve persze a *high end* kategória darabjait: a Rolex Oyster pl. időtlen. Egy mobil ideje maximum három év, lejár a „hűség idő”, lecserélik, vagy más formátumra térnek át. *Nota bene*: a mobil kiemelt fontosságú tárgy, és a *rövidülő időben* él.

A tárgyakhoz való *viszonyunk* ideje lett rövidebb: hihetetlen gyorsan újabb és újabb tárgyak kezelésmódját kell megtanulnunk. (És persze megvennünk, majd eldobnunk – a gyors váltás üzlet: az egész a pénzről szól...) Laptopunk operációs rendszerébe beletanulunk, mire már jól tudjuk kezelni, kijön egy fejlesztett verzió, és kezdhethetjük, előről a tanulást.

A tárgyak az ember *belső idejét* szabályozzák, mert felgyorsítják a tárgyidőhöz való alkalmazkodást. Gyorsan kell tanulni: az ember egy darabig rohan bepótolni a lemaradást, de állandó késésben van, úgy érzi, mindig lemarad valamiről. Az eredmény: szorongás. Kiesünk az időből.

Ezt mutatja az internet fórumok bejegyzéseinek élettartama: egy-egy szöveg maximum egy-két órát van fenn, a Facebookon még rövidebb ideig látható, igaz, a fórumon később – némi munkával – megtalálod, amit nyolc órával korábban írt valaki. Az újság-olvasó napi szöveg váltásra volt berendezkedve, a portálok viszont a „mindig online levő” olvasókra vannak szabva: főoldalon az szerepel, ami az adott percben fontos.

Az idő felfalja a kütyüket, ami egyszer bekerült az asztalomra, holnapra már lejátszott, megy az alsó fiókba, a többi kacat közé. Az idő, mint fekete lyuk minden eszközt felfal, és mi rohanunk az ugyanolyan funkcióval szerelt új kütyüért – amibe persze már gyártás közben beleharapott az idő. Ráadásul a digitális idő egyfelől rövid, másfelől végtelen: ami egyszer a gépbe (memóriába) kerül, majdnem örök időkre ott marad, tökéletesen nem lehet kitörölni. Az internet nem felejt – és ennek keserű következményei is lehetnek a naiv felhasználó számára. Ha valamit kitörölsz, az látszatra eltűnik, de még vagy két-három módszert kéne bevetned, hogy végleg eltűnjön. De ezt már csak kevesen tudják. (Könnyű lebukni fogadott és törölt szövegekkel...)

Az adatokat, melyeket minden digi-cég ész nélkül gyűjt, ugyancsak eltünteti az idő: pillanatok alatt megváltoznak (frissítés), átalakulnak, feleslegessé válnak vagy épp nagyon fontossá. Egy időben ki kellett dobálni az LP lemezeket, mert a CD-ék jobbak, kevesebb helyet foglalnak, korszerűbbek. Aztán kisült, hogy az LP-k minőségileg több zenei elemet hordoznak, ellenállóbbak az idővel járó kopásnak. Ma – állítólag – ugyanez történik a kazettás zenetárolással.

Létezik-e kétféle idő?

Nem is tudom, mondhatom-e mint filozófus: „Széjjelhasadt” az idő, van a digikozmosz ideje, mely jóval előrefut a normál időnek, gyorsabban pereg, mint amiben élünk. Gondold el: a kvantum chip egy másodperc alatt egymillió műveletet hajt végre. Ez radikálisan más, mint amiben élünk. Mert amiben élünk, az az emberek normál ideje, igaz, az is felgyorsult, hisz alkalmazkodni kell a digi követelményeknek, de alapjaiban mégis az az élet rendje, ahogy régen volt: reggel felkelés, este lefekvés, a közte lévő idő szabadon rombolódhat a munkaterhelés fokozódásával – lopott idő.

De megállok egy percre, mert bizonytalan vagyok: filozófiailag nincs olyan, hogy kétféle idő létezzen – egy van, egydimenziós, csak egy iránya van és kontinuum. Itt viszont a felhasználható időről beszélek, ami – úgy gondolom – valóban kettéhasadt: itt így – normál élet – ott (digi)ben úgy kell hozzá alkalmazkodni. Ezt muszáj volt hozzáfűznöm az időhasadás jelenségéhez.

A digi időben nincs nappal és éjszaka, nincs pihenő-idő, csak maximális sebesség van. Mellette – alatta, benne, felette – ott a digi „dolgok” ideje, az az idő, ami paradox módon önmagát is meghaladja. A Google már 2040-ben jár terveiben, a kvantum-proceszszor időszámítását nem is tudjuk elképzelni. Kétféle időben élünk, ami kockázatos: mikor csap át a normál a digibe, és fordítva? Mi van, ha a teljes életünket a digi-idő fogja kormányozni – gondoljunk a robotizáció hihetetlen gyors terjedésére. Az ember, szerin-

tem, nem bírja elviselni azt a sebességet, amire a digi-idő készíti. Hová tud menekülni? A biológiai óra nem képes változásra – több millió éve állították be tempójára – most meg arra kényszerül, hogy fokozza sebességét.

Kialvatlan, állandó késésben rohanó emberek között élünk már ma is – ha a digivilág által érintett – lefoglalt – közeget figyeljük. Utolérni a digi legújabb variánsát, sőt beletanulni (mire kész vagy, jön a következő, nincs megállás...) Rohanás, aminek nincs célja, csak a „*másik idő*” diktátuma: se én, se te nem érted, mit követel rajtunk, de engedelmesen hajtjuk magunkat megtanulni, alkalmazni azt, ami nagyobb sebességet több, kiterjedtebb alkalmazást jelent, azaz közeledik a digi-időhöz. A digi idő életünk diktátora, anélkül, hogy észrevennénk. Jó úton halad afelé, hogy lecserélje évezredes normál időnket.

A digi időnek nincs mértékegysége, most csinálódik, ha egyáltalán lesz rá szükség: a digi-tárgyak „kifutása” jelenti az időegységek múlását. Amikor harmadszor cseréled le az operációs-rendszert, érzed, hogy semmi értelme azon túl, hogy gyorsabb, mint a korábbi. A sebesség, ami lecseréli az időt.

Azt is mondhatnám, hogy az idő nem múlik, hanem a kütyük maguk mögött hagyták az időt, az idő maga is rohan, hogy beérje a digi-dolgokat, de már nem fogja. Itt állunk egy *idővesztett világban*, amiben ugyan van idő, csak épp élehetetlen.

Köznapi kultúra

Egyetem, kéthavonta rendszeres tanácskozás. Az anyagot – akkor még – papírhalm formában kaptuk. Volt egy kolléga, mindenbe belekötött, szétzumált a tanácskozást. A következő alkalommal már e-mailen jött a megbeszélni való, kolléga nem jött. Attól kezdve ki is maradt. Csak azért hozom a példát, hogy nem mindenki literátus internetben, akinek gépe van. Az e-mail cím ma már majdnem személyi igazolvánnyal egyenlő értékű: ha nincs mail-címed, sok mindenből ki vagy zárva. És a társadalom fele nem tudja használni a mailt, jöllehet, (állítólag) 70 százalékos a számítógépes felszereltségünk. Tudom, az okos telefonok sokat segítettek, kikényszerítették az e-mail használatát. S mégis. Azt is tudom, hogy bizonyos mértékig korfüggő ez az „önkizárás”, hatvan felett lehet a határ, ahol már leáll az új technika elsajátításának igénye/képessége. Akinek gyereke nem segít, hoppon marad.

Azért ma még nem mondhatjuk, hogy a digi-világ rátelepült volna életünkre, itt-ott betört, jelen van – megnehezíti az ember dolgát –, de még a nagy megszállás-roham hátra van. Mikor a háztartás gépei wi-fi-re működnek, mikor a sofőr nélküli autók természetes közlekedési eszközzé válnak (nem hiszek benne), meg kedvesed melltartóját már csak jelszóval lehet kinyitni... – ahogy egy vicc mesélte nemrég.) Ha ennek csak kis része is ránk tör, akkor válik véglegessé a szakadás a társadalomban: aki addig nem sajátította el a számítógépet, a wi-fi, a felhő kezelés alapjait, az már nem fogja, hiába vesz gépeket, hiába áll mellette rendszergazda, már késő. 80-20-as társadalomról szokás beszélni: a világban lévő termelési feladatokat a lakosság 20%-a tudja elvégezni, a 80% csináljon valami mást, vagy felesleges. A digi társadalom megoszlása talán 70-30%-re szakad, hacsak a társadalom valami észbontó sebességű oktatási reformmal nem fut elébe egy ilyen válságnak.

Emberi viszonyok

Régi vicc. Iroda, ketten, két íróasztalnál. Egyikük levelet ír a másiknak. A másik: „miért ír nekem, mikor ott a telefon és felhívhat rajta!” Biztos vagy abban, hogy ez a szitu nem ismétlődik digi változatban? Vagyis könnyebb e-mailben társalogni, mint egy kávé mellett beszélgetni. Állítólag nem illik SMS-ben szakítani.

Az írás önmagában is csalóka tud lenni. Ha nincs kitéve valami jel, egy ironikus jelzőből sértődés is lehet, pedig csak viccről volt szó. A face-to-face beszélgetésben viszont

ezernyi metakommunikációs jellel vesszük körül mondandónkat – és társunk válasza is – be van csomagolva e meta-jelrendszerbe – így *sokkal többet mondunk*, mint amennyit szavakban átadunk, illetve kapunk. Ez a többlet nemcsak korrigálja a „csak szövegből” adódó félreértéseket, de ki is egészíti szavakban el nem mondhatóval, rejtettel, hátsó gondolatokkal és egybekkel. Az e-mail viszont már az írott szöveggel szemben is szegényesebb, könnyű félreérteni, ezért is használunk számos emotikont írása közben. De még így is elmarad a személyesség bukéja. A digitális érintkezés vagy tárgyszerűen hűvös, vagy félreérthető.

McLuhan egykori híres szövegében azt állította, hogy a rádió „forró”, a tévé „hideg” közeg. Hitler rádión tudott lázítani tömegeket, a tévé erre képtelen. Ennek mintájára gyanítom (nem állítom), hogy a digi társadalom érintkezési formái hűvösek. (E-mailben is lehet lelkesedni, de kevesebbet beszélgetünk.) Az állandóan on-line lenni is „hüti” a kapcsolatok természetét, napi több száz Facebook bejegyzés közben (alatt) nem lehet érzelmeket átadni.

Viszont digi eszközeivel lehetővé vált a távkapcsolat, szerelmesek, sőt házaspárok között is. A globalizációs lehetőségek szétszakították őket: egyik ösztöndíjjal Düsseldorfban, a másik Okinaván, Japánban, de Skype-on tudnak beszélgetni, szerelmeskedni is talán. Óriási lehetőség. Hozzáértők viszont arra céloznak, hogy az érintés, csók, tapintás stb. kimaradása elsorvasztja az ilyen elektronikus kapcsolatokat, illetve rövid életűvé teszi azokat. Hát, nem tudom. A távolságnak és az írás-kép kapcsolatnak is van varázsa, a fantázia segít, bár lehet, hogy csak egy darabig, aztán elfárad az is. Mint minden szerelmi ügyekben.

A Facebook-szférában a „követők” (*followers*) rosszabbak, őket csak számolni szokás, az nyer, akinek több van belőle. Akinek egy igazi barátja sincs, de több ezer követője van, annak nagy mellénye lehet a közösségi médiában. Pedig emberileg ez a versengés lelki szegénységről tanúskodik. (Hál’ Istennek divatja hanyatlik...)

A face-to-face furcsaságai: Korzikán járva tapasztaltuk, hogy két férfi tárgyalt egy asztalnál, majd felálltak, egymás szemébe néztek, kezet ráztak: kész volt az üzlet. Se papír, se pecsét, se engedély. A személyesség garanciája. Elfelejtjük?

Magas kultúra – digitálisban?

Nem akarok az állandó on-line kavarrásról beszélni (naphosszat lógni okos telefonon, vagy ugrálni a közösségi médiában, *snapchaten* és a többiekben.) Nem akarok a mesterséges intelligenciáról sem beszélni, arról, hogy az AI (Artificial Intelligence) mikor győzi le az emberi értelmet (sakkozni már világszínvonalon tud...). Nem akarok arról sem szólni, hogy a különböző internet felületek hogyan lopják el időnket, mikor „ránk szólnak” – kikerülhetetlenül, mert e megszólításokra választ kell adnunk. Nem akarok, mert mindez ma már közhely. Inkább a kultúra kreatív hányadára kérdeznék: be tud-e férközni a digi univerzum lelkünk eddig zárt vidékére? Érzelmek? Fantázia – mindkettő zárt terület. És akkor még itt van a legfontosabb: az invenció.

Verset már írt, sztorit is kreált komputer, tán harmadosztályú színvonalon, mondják, hogy javulni fog. Nem fog. Amit a digi armada tud, abból véglegesen hiányzik, az invenció képessége. Önmagát tudja reprodukálni, ember által nem meghódított terepmokokon is tud uralkodni, a bioszférába is be tud hatolni (gyógyítás). De *ami még nem volt, azt nem tudja kitalálni*. Az invenció szférája az emberi kreativitás számára van fenntartva, és ahogy sejtem, az emberiség ezt nem is fogja elveszteni.

A *magas kultúra* a teremtésről szól, olyasmit hoz létre, ad közre, tesz élvezhetővé, ami még nem volt, ami az életben, világegyetemben nem létezett. A teremtés isteni aktusa, csak az ember privilégiuma. A digi kütyük nem tudják megragadni a „semmit”, hogy abból csináljanak valamit: ennyi az egész titok. Az emberi kreativitásnak meg ez a terepe: a semmi-ből valamit csinálni. Olyat, ami még nem volt, és ezután örökre fennmarad.

Hacker-paradicsom

Társadalmunkat az internet fél-analfabetizmus jellemzi. Ez a szakmai vakság lett a hackererek terepe: a naiv, alapfokot épphogy elsajátító felhasználót a legkönnyebb átverni, adatait lelopni, pénzt leemelni kártyájáról, kiforgatni vagyonaából. De ez csak magánkárral jár. Nagyobb baj, hogy a digitális világrendszer készültségi fokozata is felemás: az óriáscégek intranet rendszerei (belső kommunikációs készségei), de az operációs rendszerek sincsenek felkészülve egy mindent felborító cyber-támadásra. Egy-egy rendszer felszínén frissítgetnek a cégek, de – ahogy olvasom – a rendszer egészét kellene alapjaitól átformálni, mert az igazán kártevő „hátsó bejáratok” ott vannak, valahol a mélyben, amivel senki sem foglalkozik, mert annak átépítése drága, kipróbálása időt rabol – profitkiesést jelent.

Innen csak egy lépés a hacker-háború. A fejlettek erre már több pénzt költenek, mind a passzív (védekező) mind az aktív hackerkedés felszerszámozásra. Itt meg a seregek tehetetlenségi nyomatóka a visszahúzó erő: stratégiák okosabbja már tudja, hogy hackerhadszíntéren következik be a harmadik VH, csak hogy a hagyományos vadászbombázók (és társaik) gyártása-eladása nagyobb üzlet, innen tőkét átcsoportosítani egy világot átfogó hacker-védelemre. Ezért ez ma szinte lehetetlen. Hiába forog már a köznyelvben is, hogy egy laptoptal egy város víz- vagy elektromos hálózatát meg lehet bénítani, a sarszik mással vannak elfoglalva. A globális világ szembenálló feleinek mindegyike működtet ugyan különleges egységet, hátrításra-támadásra, de ami most van, az egy rabló-pandúr szituáció: a támadó mindig lépéselőnyben van a védekezővel.

Fura, hogy a személyes adatok védelme milyen hisztériába torkollott, a köznyelv a privátszféra felszámolásától fél, közben nagy rendszerek – víztározók, gázellátás, légiközlekedés-központok – támadhatósága közömbösen hagyja a közvéleményt. Pedig kuriózum szintjén is tapasztalhattuk, hogy a Stuxnet nevű izraeli „féreg”, milyen zseniális trükkel furakodott be az iráni atomfejlesztés agyonbiztosított centrifugáiba, ott megpihent egy kicsinyég, majd szép lassan tönkretette a teljes berendezést, utána pedig megsemmisítette önmagát: nem lehetett visszakeresni, honnan-hogyan jött.

A globális hacker hadszíntér Kína belépése után lett riasztó. Korábban már Oroszország is fenyegető konkurens volt, de Kína kiszámíthatatlan, és nagyobb tőkeerőt képvisel az „Amerikát legyőzzük” mániájával. Fel kéne kötni a nadrágot, de nem látom még nyomát, hogy bárki is belátná a helyzet komolyságát.

Almási Miklós (1932): Az ELTE és a Művészetelméleti és Médiakutatási Intézet professor emeritusa. Kezdetben dráma (színház) és filozófia határozta meg életét, Lukács György tanítványaként sajátította el a szakmát, valamint a holisztikus gondolkodást. Első könyveit ez az észjárásbeli habitus határozta meg. 1990-től kezdte érdekelni a gazdaságfilozófia, egyáltalán az ökonómia (finánckapitalizmus), amiben sokat segítette az a kétszer egy év, amit Amerikában töltött: e rendszer működésének testközelű élménye határozta meg további tevékenységét. Attól kezdve véli úgy, hogy a világ folyását e tőkeformák globális – és radikálisan új – működése (és diszfunkciója) határozza meg. Szerelme azért az esztétika maradt, oktatóként, kritikusként, esszéistaként a művekkel való bíbelődés, a hermeneutika és elemzés tölti ki életét. 1987-ben választották akadémikussá, 2004-ben kapott Széchenyi-díjat. Könyvei a Kalligramnál: *A szerelem lehetetlensége* (2012), *Bevezetés a 21. századba* (miniesszéik, 2015).